

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Науковий журнал

18 (18) вересень 2017

Одеса
2017

ЗМІСТ

Гришина Е. П., Бабинец О. М., Менкус Е. В., Мирошніченко Т. Н. КЛИНИКО-ИММУНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВАКЦИНАЦИИ ПРОТИВ ГРИППА У ПАЦИЕНТОВ С ХОБЛ.....	5
Баранник С. І., Трофімов М. В. ЖИТТЄВИЙ ПЛЯХ І ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТАЛАНОВИТОГО ФАХІВЦЯ-ХІРУРГА, ПРОФЕСОРА ДЕРЕВЕНКА ВОЛОДИМИРА МИКОЛАЙОВИЧА.....	10
Баранник С. І., Трофімов М. В., Лященко П. В. МІСЦЕ ПРЕДМЕТУ «ЗАГАЛЬНА ХІРУРГІЯ» У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ХІРУРГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	15
Богдан Н. М. ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОФОРЕЗУ НЕОКАРИПТЗИМ-400 У КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ОСТЕОАРТРОЗУ КОЛІННИХ СУТЛОБІВ У ЖІНОК В МЕНОПАУЗАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ.....	18
Бойчук О. М., Бамбуляк А. В., Лонущняк Л. Я., Руснак В. Ф. ТОПОГРАФІЯ НОСОВИХ ГІЛОК КРИЛО-ПІДНЕБІННОГО ВУЗЛА І ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМ АНАТОМІЧНИХ СТРУКТУР ЗАДНІХ ВІДДІЛІВ НОСОВОЇ ПОРОЖНИНИ ЛЮДИНИ.....	21
Бугаевский К. А. ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НЕМЕДИКАМЕНТОЗНОГО ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ЛЕЧЕНИЯ ПОСЛЕ ОПЕРАТИВНОГО РОДОРАЗРЕШЕНИЯ.....	25
Вергун А. Р. ХІРУРГІЧНА ОНІХОПАТОЛОГІЯ: НОЗОЛОГІЧНІ ФОРМИ, ОБҐРУНТУВАННЯ ДЕЯКИХ МЕТОДИК КОМПЛЕКСНОГО ЛІКУВАННЯ, АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРИЧИН РЕЦИДИВУВАННЯ.....	29
Вінтонів О. Р., Лявницький Є. А. ДОСВІД ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАННЯ ПАЦІЄНТІВ З ЕРЕКТИЛЬНОЮ ДИСФУНКЦІЄЮ НА ФОНІ АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ.....	34
Вороняк М. І., Кокорук М. В., Юрчишак І. М. МУТАЦІЇ ГЕНУ BCR-ABL ПРИ ХРОНІЧНІЙ МІЄЛОІДНІЙ ЛЕЙКЕМІЇ.....	37
Городецька І. Я., Кульчицька К. Л., Угринчук Р. Ю. ВИЗЧЕННЯ РІВНЯ ІНФОРМОВАНOSTІ МЕДИЧНИХ І ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПРО ДІЄТИЧНІ ДОБАВКИ.....	40
Horodylovskaya M. I. TREATMENT OF GASTROESOPHAGEAL REFLUX DISEASE IN SCHOOLCHILDREN WITH AUTONOMIC DYSFUNCTION.....	43
Зункіна С. С., Вишневецька Л. І. СТВОРЕННЯ ФІТОПРЕПАРАТУ ДЛЯ ТЕРАПІЇ МЕХАНІЧНИХ ПОШКОДЖЕНЬ ШКІРИ МОЛОЧНИХ ЗАЛОЗ ТА ПРОФІЛАКТИКИ МАСТОПАТІЇ.....	46
Кузьміна А. П., Лазаренко О. М., Маркова О. Я. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ФАКТОРАМИ ЗГ'ОРТАННЯ КРОВІ ТА ГІПЕРУРИКЕМІЄЮ У ПАЦІЄНТІВ З ОСТЕОАРТРИТОМ.....	49
Курник Л. М. ДИНАМІКА МОРФОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЕРИТРОЦИТІВ КРОВІ У ХВОРИХ НА БРОНХІАЛЬНУ АСТМУ.....	52
Левченко В. А., Вакалюк І. П., Левченко Л. В., Овчар А. І., Свинстун І. І. ПРОТИПХОТНІ МІНИ: МЕДИЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ.....	56
Михайличенко Т. Е. ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ГОЛОВНОГО МОЗГА У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2 ТИПА НО ДАННЫМ ЭЛЕКТРОЭНЦЕФАЛОГРАФИИ.....	61
Мурзіна О. Ю. ЦІЛІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДСИЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ В ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ МОДУЛЯ «КРОК 3».....	64
Процак Т. В., Забродська О. С. АНАТОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ ЛЮДИНИ.....	68

Баранник С. І.
*доктор медичних наук, професор,
професор кафедри загальної хірургії
ДЗ «Дніпропетровська медична академія
Міністерства охорони здоров'я України»*

Трофімов М. В.
*доктор медичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної хірургії
ДЗ «Дніпропетровська медична академія
Міністерства охорони здоров'я України»*

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТАЛАЙОВИТОГО ФАХІВЦЯ-ХІРУРГА, ПРОФЕСОРА ДЕРЕВЕНКА ВОЛОДИМИРА МИКОЛАЙОВИЧА

Анотація: Стаття присвячена науково-аналітичному пошуку і відновленню даних про складний життєвий шлях і творчу діяльність професора Володимира Миколайовича Деревенка, одного з керівників кафедри загальної хірургії Дніпропетровської медичної академії.

Аннотация: Статья посвящена научно-аналитическому поиску и восстановлению данных о сложном жизненном пути и творческой деятельности профессора Владимира Николаевича Деревенко, одного из руководителей кафедры общей хирургии Днепропетровской медицинской академии.

Summary: The work is devoted scientifically-analytical search and restoration of the data about life to a way and creative activity of professor Vladimir Nikolaevich Derevenko, one of heads of chair of the general surgery of the Dnepropetrovsk medical academy.

Тернистий та новий загадок життєвий шлях талайовитого хірурга, професора Володимира Миколайовича Деревенка, який був предметом історичних дискусій, продовжує привертати увагу дослідників. Це, насамперед, пов'язано із близькістю доктора Деревенка до родини останнього російського царя аж до її трагічної загибелі у липні

1918 року. Треба відзначити, що біографічні дані у доступних джерелах і літературі недостатні. Активна група співробітників кафедри загальної хірургії визначила для себе за необхідне відновити основні етапи життя і діяльності одного з перших керівників нашої кафедри. А саме з'ясувати обставини його трагічної долі і загибелі. Результати нашої пошукової і аналітичної роботи ми представляємо у цій статті.

Володимир Миколайович Деревенко народився 15 (27) липня 1879 року у Ясському повіті (з 1887 року – Бєлєцький повіт) Бєсарабської губернії (на сьогодні територія республіки Молдова) у родині особистого нєчесного дворянина. Освіту отримав у першій Кишинівській гімназії. У 1899 році він поступив на перший курс Військово-медичної академії (ВМА) у Санкт-Петербурзі, яку блискуче закінчив у 1904 році. Отримав диплом лікаря з відзнакою. З успіху у навчанні, як найкращий на курсі випускник академії, був в ідзначений щорічною премією нєчесного академіка Медико-хірургічної академії (назва Військово-медичної академії до 1881 р.) і засновника російської хірургічної школи І.Ф. Буша (1771-1843). Його ім'я було занесено до мармурової (нєчесної) дошки ВМА. До того ж рішенням конференції ВМА був залишений на 3 роки для підготовки до професорського звання [5].

Але цьому завадила русько-японська війна. У зв'язку із зростанням інтенсивності бойових дій та вірогідністю залучення до військового конфлікту третіх держав у травні 1904 року Володимир Миколайович був призваний до дійсної військової служби і отримав призначення молодшого лікаря артилерії Керченської фортеці. Одночасно він був призначений завідувачем венеричним та

Рис. 1. Професор В.М. Деревенко

офтальмологічним відділеннями Керченського лазарету. У вересні того ж року його приносять до 55-го Подільського ніхотного полку, який був відправлений до театру воєнних дій на Далекому Сході. В.М. Деревенко приймав участь у бойових діях Русько-японської війни, надавав домогую пораненим воїнам на передовому нерів'язочному пункті протягом самих жорстоких боїв – під Сандепу та Мукденом [6].

Після повернення з війни у березні 1905 року тимчасово виконував обов'язки асистента 1-го хірургічного відділення ВМА. А у травні 1905 р. Володимира Миколайовича призначають ординатором при хірургічній госпітальній клініці ВМА, керівником якої на той час був відомий хірург, засновник відомої хірургічної школи професор Сергій Петрович Федоров (1869-1936). Запрошення до такої відомої клініки було визнанням професійних переваг доктора Деревенко. До того ж слід визнати, що ця клініка була багатопрофільною хірургічною і у певному сенсі спеціалізувалася на оперативному лікуванні урологічної патології. Останнє стало основою для впровадження набутого досвіду у лікуванні різноманітної урологічної патології і впровадженні цього напрямку хірургічної спеціалізації в інших регіонах, де доводилось працювати майбутньому професору і талановитому фахівцю.

У 1908 р. В.М. Деревенко підготував і захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора медицини «К вопросу об оперативном лечении невралгии тройничного нерва». Ононентами здобувача за дорученням конференції академії були професори С.П. Деліцин та С.П. Федоров, а також приват-доцент П.М. Жуковський. Матеріали його досліджень викладені у дисертації використовують вітчизняні і закордонні нейрохірурги до наступного часу. Після успішного захисту дисертації В.М. Деревенко був відраджений за кордон до Німеччини і Швейцарії для подальшого наукового удосконалення. У грудні 1910 року вчений повертається до ВМА і продовжує працювати у клініці професора С.П. Федорова. У 1911 р. його обирають приват-доцентом на кафедрі клінічної хірургії [7].

У Російській імперії протягом кількох століть медичні послуги царській родині і членам роду Романових надавали лікарі, які перебували у штаті Придворної медичної частини Міністерства Імператорського двору. Окрему групу складали лікарі-консультанти – заслужені доктора медицини і відомі професори за різним медичним фахом, який залучали для консультацій і лікування за умов складних і тяжких випадків захворювань. Серед почесних лейб-медиків родини Миколи II були професори С.П. Боткін, Д.О. Отт, Р.Р. Вреден, А.С. Кожин, С.А. Острогорський, Б.З. Малама та інші. Постійним лікарем імператора Миколи II, імператриці Олександри Федорівни та їх дітей був лейб-медик професор Євген Сергійович Боткін (1865-1918), яких розділив їх долю 17 липня 1918 р.

У жовтні 1912 року у житті доктора Деревенко відбулась подія, яка визначила його подальшу долю. Восени 1912 р. у мисливському маєтку Сна-

ла (Польща) цесаревич Олексій, який страждав на гемофілію, отримав травму, що супроводжувалася масивною норожнинною кровотечею і розвитком наступного небезпечного запального процесу. Із царською родиною перебував постійно лейб-медик С.С. Боткін, який негайно запросив до хворого почесного лейб-хірурга С.П. Федорова. Проте, сумісні зусилля лікарів не змінили ситуацію, стан цесаревича наближався до критичного. І тоді професор Федоров викликав із Петербурга свого колегу асистента із своєї оперативної діяльності доктора Деревенко. Ми не маємо змоги оцінити його роль у лікуванні хворого, але точно цесаревич одужав. З цього часу Володимир Миколайович входить до царського оточення в якості почесного лейб-хірурга, а за сутністю стає особистим лікарем Олексія Романова, а його син Микола – товаришем цесаревича в його дитячих забавах. Відтепер він перебуває завжди поряд із царською родиною. Доктор також отримує призначення на посаду лікаря імператорського козацького конвойного полку. Висока професійна підготовка доктора Деревенко, отримана в стінах ВМА, досвід роботи у провідній клініці Росії, провідних клініках за кордоном, на фронтах Русько-японської та Першої світової війн дозволяли йому надавати медичну допомогу царським особам в різних сферах медицини. Свою роботу він виконував сумлінно, високоякісно, новістю віддаючись лікарською обов'язку, і навіть гадки не мав, які жахливі наслідки на його шляху і власної родини будуть ставити наслідки цієї роботи.

Коло медичних знань дозволило йому разом із С.С. Боткіним звернути увагу на цілющі властивості сакських грязей, які були використані для лікування цесаревича. Сам Олексій Романов не був на лікуванні у Саках і Євнаторії, проте лікування проводили під час перебування родини у Ливадії [8].

В роки Першої світової війни доктор Деревенко бере безпосередню активну участь у роботі дворцового лазарету у Царському Селі під керівництвом княгині В.І. Гедройц та роботи лазарету Великого наляу, організованих на кошти імператриці, у роботі лазарету приймали участь також великі князні Ольга і Тетяна [10] (рис. 2 та 3).

У лютому 1918 року в Росії було усунута царська влада. Родину імператора було ув'язнено у Олександрівському наляці Царського Села. Всім із оточення царської родини комісарами Тимчасового уряду було запропоновано або залишити їх, або залишитися і розділити їх участь. В.М. Деревенко і С.С. Боткін не залишили царську родину.

Панерододні вигнання царської родини до Тобольську, 1 липня 1917 року доктор В.М. Деревенко був обраний на посаду професора медичного факультету Пермського університету [5]. Вночі з 31 липня на 1 серпня 1917 року родина Миколи II була відправлена до Сибіру. Доктор С.С. Боткін був призначений бути із нею, а доктор В.М. Деревенко – лікарем загону особового призначення (конвой та охорона). У Тобольську наказано дотримуватися царської сімейської режиму, тобто нікого не випус-

кати за межі відведених номешкань. Тільки докторам Боткіну і Деревенко дозволялось виходити за межі номешкань для надання медичної допомоги місцевим мешканцям та приймати пацієнтів вдома.

У Тобольську В.П. Деревенко проводив достатньо активну операційну діяльність. Проте у квітні 1918 року царська родина, за винятком цесаревича Олексія, разом із частиною супроводження і лікарем С.С. Боткіним була перенесена до Єкатеринбургу. Травмований нанерододні переїзду цесаревич з частиною охорони та під наглядом Володимира Миколайовича для продовження лікування був тимчасово залишений у Тобольську. При цьому було достатньо можливостей покинути в'язнів та уникнути фатальних наслідків. Проте ніхто не зник таємно і у травні цього ж року всі прибули до Єкатеринбурга [6]. Як і раніше С.С. Боткін перебував разом із в'язнями, а В.М. Деревенко перебував у місті, щодня під суворим наглядом вартових відвідує цесаревича і доставляє їм їжу. Та після спроби носілкуватися із царицею німецькою мовою, йому було заборонено заходити у будинок і відвідувати будь-кого із ув'язнених. Тому навіть про зникнення царської родини він дізнається наступного дня від жінок, які приносили їм їжу. Він був дуже стурбований і розчужений. Продовжуючи перебувати у Єкатеринбургу і не маючи достатніх коштів, Володимир Миколайович займається власною лікарською практикою. Після приходу до міста передових частин чехословацького корпусу та Білої армії, його примусово залучено до участі у слідчих діях створеної комісії із вивчення обставин загибелі царської родини, розбирає речі у будинку її утримання та навколо шахти в урочищі Чотирьох Братів, куди були вивезені загиблі. Із сногадів сина В.М. Деревенко, онізнення залишків страчених настільки вразило батька, що страчений цесаревич Олексій мавився йому і насився протягом всього життя.

У грудні 1918 року Володимир Миколайович із родиною приїздить до Пермі, де на нього чекала робота у хірургічній клініці Пермського університету. У липні 1918 року, у зв'язку із наступом частин Червоної армії, його разом із частиною викладачів, снівробітників та студентів Пермського

університету було евакуйовано до Томська. Тут він активно займається лікарською справою, оперує поранених і хворих у Томському військовому госпіталі, продовжуючи роботу і після приходу у грудні 1919 року Червоної армії. Як людина достатньо прагматична він лояльно відносився до змін влади, і не зважаючи на всі політичні зміни всього себе віддавав лікувальній справі, надавав допомогу всім без винятків, хто цього потребував.

Із січня по серпень 1920 року на посаді приват-доцента Томського університету на кафедрі факультетської хірургічної клініки читав студентам медичного факультету факультативний курс лекцій з урології. У цьому ж році перед початком учбових занять був ревакуйований до Пермі, де очолив кафедру факультетської хірургічної клініки Пермського університету [5; 6].

У жовтні 1923 року професор В.М. Деревенко прибуває до Катеринослава (Дніпропетровська, нині – місто Дніпро), де після від'їзду до Польщі професора В.Ц. Томашевича очолив кафедру загальної хірургії з клінікою протейдектики [2; 3; 4]. Професор В.М. Деревенко, вільно володів іноземними мовами, систематично стежив за світовою літературою і досконало знав її. Він був блискучим лектором. Його лекції базувалися на знанні літератури та вмінні ясно і чітко, у красивій формі викладати тему лекції. Тому, лекції професора відвідували не тільки студенти, але й практичні лікарі багатьох лікувальних закладів міста (рис. 4).

Професор В.М. Деревенко був чудовим клініцистом-діагностом. Діагностику захворювань він поєднував із даними фізіології, патологічної анатомії та іншими дисциплінами. Розбір клінічних випадків і хворих, який він проводив, був достатньо обґрунтований та вичерпний. Особливо слід відзначити високу хірургічну техніку Володимира Миколайовича. Це був хірург-віртуоз, який вільно володів технікою складних операцій. Добра підготовка у школі професора С.П. Федорова, досвід з урологічної підготовки дозволили йому нерпшому у Дніпропетровську почати використовувати й широко впроваджувати у клінічну практику інструментальні урологічні методи дослідження і операції на сечовивідних шляхах. Саме з нього

Рис. 2. Персонал Дворцового лазарету серед поранених, 1914 рік

Рис. 3. Персонал лазарету імператриці Олександр Федорівни і поранені, які перебували на лікуванні, 1914 рік

розночиною історія урології Дніпропетровської медичної академії.

Одночасно, одна із найстаріших медичних закладів у Катеринославі Міська лікарня № 2 (робоча) перебуває значної перебудови та інтенсивного розвитку. Відбудовується поліклініка, відкриваються нові відділення. У 1927 році у лікарні працюють 97 штатних лікарів, 8 відділень. Всього у лікарні функцінувало 450 ліжок. Залучення лікарні у систему медичного вузу швидко перетворило її у великий науковий центр. На її базі було відкрито дві клініки: пронедевітки внутрішніх хвороб, на чолі з професором А. Державецьким, і загальної хірургії для студентів лікувального факультету, на чолі з професором В. Деревенко. З перехоном кафедри на нову базу завдяки зусиллям Володимира Миколайовича у 1930 році було відкрито перший у місті амбулаторний урологічний прийом [9].

У активі Володимира Миколайовича було не так багато виданих наукових праць. Мабуть цьому дещо завадило його положення у якості особистого лікаря царської особи, часті переїзди у роки громадянської війни. У зв'язку із цим, перевагу мала практична робота. Проте, робота у Катеринославі сприяла розкриттю таланта вченого. Із клініки професора В.М. Деревенка вийшли наукові праці з гемофілії, різноманітних напрямках хірургії, ранньої діагностики раку, нереламів кісток тазу. Він був одним із співавторів «Руководства по практической хирургии. Том 7-1». Володимир Миколайович інтенсивно працював над підсумковою роботою «Нособие по хирургии», яку на жаль не встиг завершити [6; 7].

Майже одразу після прибуття до Катеринославу у 1924 року В.Н. Деревенко стає співредактором

професора Я.О. Гальперна у журналі «Новый хирургический архив», який був першим радянським науковим журналом, що був присвячений проблемам хірургії (почав видаватися у Твері у 1921-1923 рр., потім у Катеринославі – з грудня 1923 по 1941 рр.). На сьогодні він видається у Києві, в Інституті хірургії і трансплантології ім. О.О. Шалімова НАМН України, під назвою «Клінічна хірургія». Учений рецензує монографії, статті колег, що свідчить про його намагання йти в ногу із часом, пронагувати досягнення медичної науки і впроваджувати їх у практику [7].

Та не судилося йому довго перебувати у зеніті слави. За монархічні погляди у 1930 році Володимира Миколайовича разом із сином (також лікарем за фахом) було заарештовано за вигаданим обвинуваченням у антирадянській діяльності та засуджено до 5 років ув'язнення. Після засудження він працював у лагері для репресованих на будівництві ДніпроГЕСу. Через 3 роки його було реабілітовано, проте не був відновлений на своїй посаді він у медичному інституті, а був зарахований до медичної частини консультантом медико-санітарного управління Дніпробуду, де працював під надзором. Після остаточного звільнення – працював у Запорізькій лікарні №3. Навіть коли він перебував у таких умовах, професійні здібності Володимира Миколайовича були необхідні. Його неодноразово викликали для консультацій урологічних хворих, надання висококваліфікованої медичної допомоги, і він прибував для цього у супроводі охорони [1].

На жаль, на сьогодні немає остаточної дати смерті професора В.М. Деревенка. Існує декілька версій, а дата відзначена у період 1936-1939 рр.

Рис. 4. Професор В.М. Деревенко із співробітниками клініки загальної хірургії Дніпропетровського медичного інституту (1927 р.)

Причиною смерті його припущено був серцевий напад: доктор поспішав на невідкладний виклик до хворого і не зміг перетнути центральну вулицю, якою прямувала демонстрація. За деякими даними тіло його було привезене до Дніпропетровська і поховано на Севастопольському кладовищі (нині територія Севастопольського парку).

Син Володимира Миколайовича, Микола, був вивезений до Німеччини, а після війни емігрував до США.

У 2009 році Генеральна прокуратура РФ у шістці інших видала довідку про повну реабілітацію Володимира Миколайовича Деревенка, лейб-медика царської родини.

Отже, життя і професійна діяльність професора В.М. Деревенка є прикладом служіння своїй обраній професії. Навіть у самих складних життєвих колізіях імперативом для Володимира Миколайовича завжди залишався лікарський обов'язок, який спирався на високі громадянські та моральні якості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атаманчук И. Запорожские дороги царского доктора / И. Атаманчук // МИГ. – 2011. – № 4(6792). – С. 46.
2. Дніпропетровська державна медична академія. Історія. Сучасність. Особистості. / під заг. ред. Г.В. Дзяка. – Харків: Кроссруд, 2011. – 364с.
3. 85 років. Дніпропетровська державна медична академія / за редакцією Г.В. Дзяка. – Дніпропетровськ: РВА «Дніпро-ВАЛ», 2001. – 816с.
4. Професори: Бібліографічний довідник професорів ДДМА / Упорядн. О.В. Люлько. – Дніпропетровськ: Пороги, 2002. – 318с.
5. Профессора Пермского государственного университета (1916-2001) // Пермь, 2001.
6. Ронжин С.Г. Владимир Николаевич Деревенко – чести не уронивший / С.Г. Ронжин, С.А. Некрылов // Бюллетень сибирской медицины. – 2010. – №3. – С. 150-155.
7. Шевцова З.И. Страницы жизни лейб-медика семьи Николая II Владимира Николаевича Деревенко / З.И. Шевцова, В.В. Гапонов // Гастроэнтерология. – 2013. – № 4(50). – С. 103-107.
8. file:///F:/Новости.html История гемофилии.
9. <http://www.gorod.dp.ua>. Сайт История Днепра (Днепропетровска) и Приднепровья. Проспект Калинина, 53: сто лет истории больницы.
10. Российская империя: победы и поражения на фронтах Первой мировой войны / Под ред. В.П. Бутромеева, В.В. Бутромеева. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2014. – 448 с.